

Powieść realistyczna, czyli poszukiwanie prawdziwego obrazu świata

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Audiobook](#)
- [Gra dydaktyczna](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Powieść realistyczna, czyli poszukiwanie prawdziwego obrazu świata

Jean-François Millet, *Rustykalne wnętrze*, 1875
Źródło: domena publiczna.

Literatura zwykle opiera się na wyobraźni twórcy, ukazując świat jego wewnętrznych przeżyć, pragnień i pasji. W epokach takich jak romantyzm założenie to znajdowało realizację w postaci subiektywizmu oraz zgłębiania rzeczywistości duchowej. Pisarze drugiej połowy XIX w. zdecydowanie odrzucili literacką fantazję, uznając ją za zbędne narzędzie, które jedynie zniekształca obraz rzeczywistości. Postulowali zbliżenie literatury do życia poprzez skrupulatne rejestrowanie procesów zachodzących w ówczesnym świecie. Artysta miał za zadanie pokazać czytelnikowi rzeczywistość bez upiększeń, a więc taką, jaka jest naprawdę. Pisarze wyszli ze swoich gabinetów, zaczęli wnikliwie obserwować otaczający ich świat i sięgnęli po tematy uważane wcześniej za przyziemne i niegodne sztuki.

Twoje cele

- Wskażesz główne cechy prozy realistycznej.
- Opiszysz sposób kreacji bohatera w powieściach realistycznych.

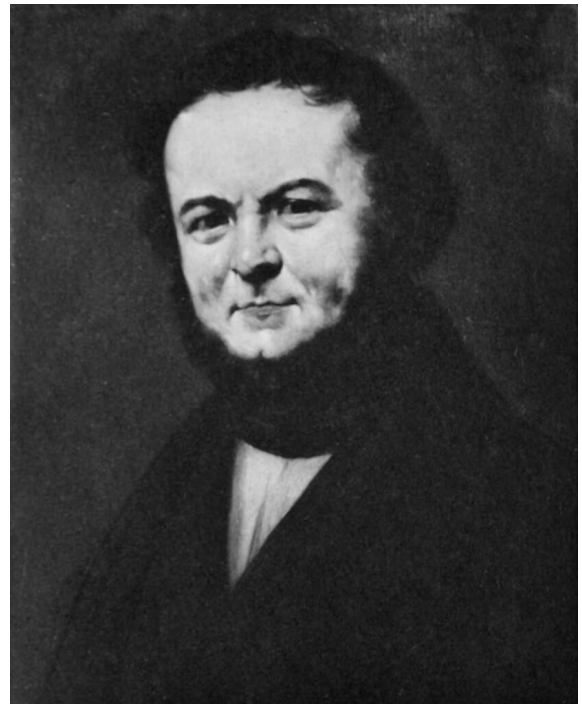
- Rozpoznasz cechy realizmu w znanych ci utworach literackich doby pozytywizmu.
- Porównasz twórczość polskich przedstawicieli realizmu z dziełami pisarzy zagranicznych.

Przeczytaj

Pisarz i „epickie ciężary”

„**Wielki to pan, romans**” – pisała na temat sztuki powieściowej w latach 70. XIX w. młoda Eliza Orzeszkowa, zachwycona nieograniczonymi, jej zdaniem, możliwościami gatunku. Powieść realistyczna wydawała się jej nie tylko najlepszą formą opisywania rzeczywistości i relacjonowania zachodzących w niej przemian, ale także narzędziem przetwarzania świata, wpływania na rozwój poszczególnych społeczeństw i całej ludzkości.

Wiek XIX można nazwać stuleciem powieści. Ważną formułę tego gatunku stworzył **Stendhal**, określając powieść jako zwierciadło przechadzające się po gościńcu – miała ona bowiem ukazywać całą różnorodność aktualnych zjawisk. **Tomasz Mann**, wybitny prozaik XX w., w swoich esejach poświęconych XIX-wiecznej kulturze zwrócił uwagę, że wszyscy twórcy tamtego czasu dźwigali na sobie „epickie ciężary”. Pisanie wielotomowych powieści, często tworzonych na bieżąco do publikacji w prasie codziennej, a także cykli powieściowych, jak *Komedia ludzka* **Honoriusza Balzaca**, było metodycznym spełnianiem wziętego na siebie obowiązku. Wymagało również rzetelności w prezentowaniu świata przedstawionego, którego kreacja miała odzwierciedlać rzeczywistość tak, aby pomóc czytelnikowi zrozumieć współczesne mu stosunki społeczne.

Stendhal, właśc. **Henri Beyle** (1783–1842) – francuski pisarz i krytyk sztuki; twórca nowoczesnej techniki powieściopisarskiej. Jego najsłynniejsze dzieła to *Czerwone i czarne* (1830; wyd. pol. 1889) oraz *Pustelnia parmeńska* (1839; wyd. pol. 1889). Niedoceniony za życia, uznanie zdobył dopiero w drugiej połowie XIX w.
Źródło: domena publiczna.

W twórczości prozatorskiej doby pozytywizmu dominującym prądem literackim i ideowym był realizm. Powieść realistyczna, szczegółowo opisując określone środowiska, dążyła jednocześnie do przekazywania wiedzy o charakterze uniwersalnym. Przedstawiając poszczególnych bohaterów, powieściopisarze pragnęli jednocześnie, by w tych jednostkowych losach wyraźnie ujawniały się ogólne prawidłowości. Stąd ostateczna ocena opisywanych zdarzeń dokonywała się w powieści realistycznej z zewnętrznej perspektywy o uniwersalnym charakterze. Widać tę tendencję np. w *Nad Niemnem* Orzeszkowej, choćby w opisie żniw w zaścianku Bohatyrowiczów. Prace w polu pisarka przedstawia początkowo z punktu widzenia Justyny, dla której dzień żniw jest jednocześnie spotkaniem z egzotycznym i pociągającym swą odmiennością światem. Potem spojrzenie narratora przenosi się ponad prezentowaną rzeczywistość, stawiając czytelnika przed pytaniem nie tylko o sens trudu Bohatyrowiczów, ale także o wartość pracy ludzkiej.

Jules Breton, *Koniec dnia pracy*, 1886-1887

Źródło: domena publiczna.

Narrator i jego przywileje

Już w połowie XIX w. ukształtowały się pod piórem Balzaca i Dickensa podstawowe formy poetyki powieści realistycznej – **opis** i **narracja**. Wprowadzenie **narratora wszechwiedzącego** określiło kierunek rozwoju gatunku na długie dziesięciolecia.

Dlaczego ta forma narracji, z dzisiejszego punktu widzenia ograniczająca możliwości prezentacji świata i jej wiarygodność, okazała się tak atrakcyjna dla ówczesnych autorów i czytelników? Po pierwsze – konstrukcja narratora wszechwiedzącego dawała możliwość opisu i oceny każdego zjawiska zgodnie ze stanem wiedzy o świecie. Po drugie – była podstawą spójności powieściowego świata, nad przebiegiem zdarzeń czuwał bowiem „opowiadacz” wyposażony przez autora w pełnię władzy. To on, prezentując losy powieściowych bohaterów i ujawniając powiązania między nimi wynikające z wiedzy niedostępnej dla czytelnika, czuwał nad przebiegiem fabuły, zamykał wątki i wreszcie przemawiał w [epilogu](#).

Adresatowi narrator wszechwiedzący zapewniał dobrą orientację w gąszczu powieściowych fabuł. Nie zostawiał go samego wobec trudu wyciągania wniosków z opisanych w powieści historii. Do narratora należała więc **opieka nad czytelnikiem, wyjaśnienie i osąd prezentowanych wydarzeń**. Czy narrator objawiał swoją obecność wprost (w epilogach lub rozbudowanym komentarzu skierowanym do odbiorcy), czy też pośrednio (np. w postaci [aforyzmów](#)), zawsze pozostawał ostateczną instancją w tekście. Autor powieści podkreślał też często swój związek z narratorem, niejako wzmacniając jego pozycję własnym autorytetem. Wszechwiedzący narrator umożliwiał ogląd wydarzeń z perspektywy uniwersalnej, skąd było widać plan ukryty w gąszczu sytuacji i wątków.

Przestrzeń „mówi”

Najważniejszym miejscem akcji powieści realistycznych XIX w. było miasto, opisywane jako całość złożona z różnych światów i zawierająca różne tajemnice. Chętnie wykorzystywano motyw przybycia bohatera do miasta, podkreślając opozycję między metropolią a prowincją. Prezentacja przestrzeni była ważnym sposobem osiągnięcia efektu realności. Paryż Balzaca, Londyn Dickensa, Petersburg Dostojewskiego czy Warszawa Prusa to przestrzenie zbudowane ze starannie dobranych realiów, łatwo rozpoznawalnych dla ówczesnego czytelnika. Można traktować te powieści niemal jako rodzaj przewodników po XIX-wiecznych metropoliach.

Theodor Josef Hubert Hoffbauer, *Saints Innocents w Paryżu*, 1850

Źródło: domena publiczna.

Przestrzeń w powieści realistycznej „mówi”, **dostarcza istotnych informacji o bohaterach i całym świecie przedstawionym**. Dlatego duże znaczenie ma opis miejsc i przedmiotów. Np. opisy mieszkań bohaterów Balzaca pozwalają nie tylko określić status społeczny tych postaci czy ich dochody. Pokazując otaczające człowieka przedmioty, pisarz odsłania jednocześnie świat jego emocji, prezentuje jego relacje z innymi. Pierwszy opis dworu w Korczynie z *Nad Niemnem* pełen jest sygnałów związanych z sytuacją historyczną polskiego ziemiaństwa na kresach w [epoce postyczniowej](#). Prezentacja pokoi pełnych starych, ciągle odnawianych mebli i spłowiałych, pocerowanych materii jest sugestywnym obrazem mozolnej walki o przetrwanie, jaką prowadzą mieszkańcy dworu. Z kolei opis pokoju Rzeckiego w *Lalce* pozwala wnioskować o takich cechach starego subiekta, jak sentymentalizm, tęsknota za przeszłością, przywiązanie do mitów młodości, [melancholia](#) i lęk przed współczesnym światem. Opisy przedmiotów w powieściach realistów dostarczają zatem ważnych wiadomości o bohaterach.

Słownik

aforyzm

(gr. *aphorismós*) – zwięzłe sformułowanie ogólnej myśli moralnej, filozoficznej, psychologicznej, estetycznej, politycznej i innej, łączące odkrywcość spojrzenia z wyrazistością stylu; podstawą wypowiedzi aforystycznej są zwłaszcza antyteza i paradoks oraz chwyt słowne wykorzystujące np. wieloznaczność użytych wyrazów; aforyzm znany w literaturach orientalnych, po mistrzowsku był uprawiany przez moralistów francuskich XVII i XVIII w. (B. Pascal, N.S.R. Chamfort), pisarzy i filozofów niemieckich XIX w. (J.W. Goethe, F.W. Nietzsche), w Polsce m.in. przez A. Mickiewicza, współcześnie – S.J. Leca

epilog

(łac. < gr.) – lit. końcowa część utworu epickiego lub dram, np. informująca o dalszych losach bohaterów po skończeniu właściwej fabuły; w niektórych rodzajach staroż. dramatu końcowa wypowiedź skierowana do widowni, wyjaśniająca zamierzenia autora i sens przedstawienia

linearny (liniowy)

(łac. *linearis*) – przebiegający w sposób równomierny i ciągły; także: określony linią, wyrażony za pomocą linii

melancholia

(gr.) – w medycynie głęboka depresja psychiczna; apatia, posępny nastrój, niechęć do życia; potocznie – smutek, przygnębienie

powstanie styczniowe

polski zryw niepodległościowy zwrócony przeciw Imperium Rosyjskiemu trwający w latach 1863–1864; było to największe polskie powstanie, zjednoczyło wszystkie klasy społeczne i zyskało poparcie opinii międzynarodowej

realizm

(fr. *réalisme*) – w literaturze prąd spopularyzowany w prozie II połowy XIX wieku, dążący do jak najwierniejszego odzwierciedlenia świata znanego czytelnikowi

z codzienności; realiści opisywali wydarzenia, bohaterów i ich egzystencję w sposób reprezentatywny dla przedstawianej w utworze grupy społecznej

Audiobook

W galerii bohaterów

Powieści realistyczne prezentowały całą galerię zindywidualizowanych i zróżnicowanych bohaterów. Ambicją pisarzy była prezentacja środowisk, które najbardziej wyróżniały się w życiu ówczesnych społeczeństw. Wiek XIX był w całej Europie okresem gwałtownych przemian cywilizacyjnych. W związku z rozwojem przemysłu i handlu zmieniały się układy społeczne, ludność emigrowała ze wsi do miast. Powieść miała być lustrem nowoczesności. Pisarze portretowali współczesne życie przede wszystkim poprzez sylwetki powieściowych bohaterów stawianych przed różnymi wyzwaniami. Postacie literackie były najważniejszym i najbardziej sensotwórczym elementem XIX-wiecznej powieści realistycznej. To z nimi miał się utożsamiać czytelnik i od nich uczyć się trudnej sztuki przetrwania w zmieniającym się świecie. Bohaterowie wyposażeni byli w cechy typowe, swoją wyrazistość zawdzięczali jednak przede wszystkim daleko posuniętej indywidualizacji. Prezentowani byli w dwojaki sposób – albo poprzez opisy i relacje narratora, albo poprzez własne zachowania i wypowiedzi. W gąszczu wątków i tłumie postaci występujących na scenie powieści realistycznej wyróżniał się na ogół bohater pierwszego planu, tak zwany bohater prowadzący. To wokół jego doświadczeń i przeżyć skupiała się akcja. Widać to np. w powieściach posługujących się często podejmowanym wtedy motywem dojrzewania, który umożliwiał prezentację różnych zdarzeń w porządku linearnym. Powieść kończyła się osiągnięciem przez bohatera dojrzałości, co oznaczało często utratę naiwnych marzeń młodości. Fabułą rządziła konstrukcja biograficzna, która była sposobem porządkowania wydarzeń. Wszystkie wątki na ogół zamykano w epilogu, opatrując je komentarzem narratora.

Czytelnik powieści realistycznej otrzymywał dużą wiedzę na temat emocji i życia wewnętrznego bohatera, w pełni więc mógł uświadamiać sobie przyczyny jego klęsk i źródła sukcesów. Nic dziwnego, że ówcześni odbiorcy często tak głęboko utożsamiali się z postaciami literackimi i nawet namawiali autorów powieści publikowanych w odcinkach na zmiany w losach ulubionych postaci. Wielu bohaterów (np. Emma Bovary z dzieła Flauberta) przekroczyło wówczas granice tekstu i stało się bohaterami

kultury, funkcjonując jako symbol czy synonim określonych postaw lub życiowych strategii.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Ćwiczenie 1

Ćwiczenie 2

Polecenie 1

Na podstawie audiobooka scharakteryzuj sposób przedstawiania bohaterów w XIX-wiecznej powieści realistycznej.

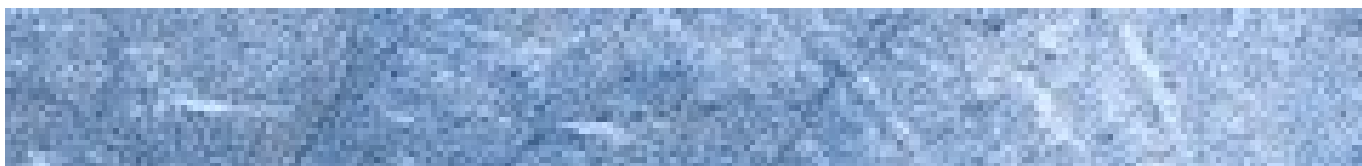
Polecenie 2

Wybierz dowolną, polską powieść realistyczną i porównaj kreację jej bohaterów z informacjami o sposobach tworzenia postaci literackich, o których mowa w treści audiobooka.

Gra dydaktyczna

Polecenie 1

Zagraj i sprawdź swoją wiedzę na temat powieści realistycznej. Na odpowiedź na wszystkie pytania masz 5 minut. Jeżeli zdarzyło ci się popełnić błąd, po zakończonym teście sprawdź, które odpowiedzi są nieprawidłowe i spróbuj jeszcze raz.

Test

Zagraj i sprawdź swoją wiedzę na temat powieści realistycznej, biorąc udział w grze.

Poziom trudności:

InteractiveTest.difficultyLevel.easy

Limit czasu:

5 min

Twój ostatni wynik:

-

Trwa wczytywanie...

Polecenie 2

Ułóż pytanie testowe, które mogłoby się pojawić w quizie dotyczącym powieści realistycznej.

Dla nauczyciela

Autor: Anna Grabarczyk

Przedmiot: Język polski

Temat: Powieść realistyczna, czyli poszukiwanie prawdziwego obrazu świata

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

Zakres podstawowy

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

1) rozumie podstawy periodyzacji literatury, sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach: starożytność, średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, literatura wojny i okupacji, literatura lat 1945–1989 krajowa i emigracyjna, literatura po 1989 r.;

2) rozpoznaje konwencje literackie i określa ich cechy w utworach (fantastyczną, symboliczną, mimetyczną, realistyczną, naturalistyczną, groteskową);

9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;

10) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania: świata przedstawionego (fabuły, bohaterów, akcji, wątków, motywów), narracji, sytuacji lirycznej; interpretuje je i wartościuje;

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

6) odczytuje pozaliterackie teksty kultury, stosując kod właściwy w danej dziedzinie sztuki;

III. Tworzenie wypowiedzi.

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

4) zgodnie z normami formułuje pytania, odpowiedzi, oceny, redaguje informacje, uzasadnienia, komentarze, głos w dyskusji;

IV. Samokształcenie.

1) rozwija umiejętność pracy samodzielnej między innymi przez przygotowanie różnorodnych form prezentacji własnego stanowiska;

2) porządkuje informacje w problemowe całości poprzez ich wartościowanie; syntetyzuje poznawane treści wokół problemu, tematu, zagadnienia oraz wykorzystuje je w swoich wypowiedziach;

9) wykorzystuje multimedialne źródła informacji oraz dokonuje ich krytycznej oceny;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele operacyjne. Uczeń:

- omawia realizm w literaturze i sztuce XIX wieku;
- wskazuje cechy gatunkowe powieści realistycznej;
- przedstawia sposób tworzenia postaci literackich w wybranej polskiej powieści realistycznej.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- mapa myśli.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Nauczyciel prosi, by uczniowie przypomnieli sobie, czym jest realizm w literaturze i sztuce. Zainteresowane osoby mogą przygotować prezentację złożoną z obrazów XIX-wiecznych realistów.
2. Uczniowie zapoznają się z wybraną przez siebie dowolną polską powieścią realistyczną, aby podczas zajęć móc odnieść się do sposobu tworzenia postaci literackich w tej powieści.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel wyświetla na tablicy temat lekcji oraz cele zajęć, omawiając lub ustalając razem z uczniami kryteria sukcesu.
2. Krótka rozmowa wprowadzająca w temat lekcji: nauczyciel prosi, by uczniowie przypomnieli założenia realizmu w sztuce i literaturze XIX wieku. Na tablicy powstaje mapa myśli, której głównym hasłem jest realizm. Uczniowie notują ją w zeszytach. Następnie oglądają prezentację malarstwa realistycznego przygotowaną przez zainteresowane osoby. Nauczyciel pyta o wrażenia uczestników zajęć. Prosi, by wskazali cechy charakterystyczne dla tego rodzaju malarstwa.

Faza realizacyjna:

1. Uczniowie zapoznają się z treściami w sekcji „Przeczytaj”. Następnie zapoznają się z audiobookiem i w parach charakteryzują sposób przedstawiania bohaterów w XIX-wiecznej powieści realistycznej. Następnie na podstawie dowolnej polskiej powieści realistycznej porównują kreację jej bohaterów z informacjami o sposobach tworzenia postaci literackich, o których mowa w audiobooku. Po upływie ustalonego czasu wybrane osoby przedstawiają propozycje odpowiedzi, a nauczyciel weryfikuje ich poprawność.
2. Każdy uczeń indywidualnie sprawdza swoją wiedzę na temat powieści realistycznej. Odpowiada na pytania zamieszczone w grze edukacyjnej. Następnie samodzielnie układa pytanie testowe, które mogłoby się pojawić w quizie dotyczącym powieści realistycznej.

Faza podsumowująca:

Na zakończenie zajęć uczniowie podsumowują wiedzę na temat XIX-wiecznej powieści realistycznej. Tworzą wspólnie mapę myśli, np.:

Praca domowa:

1. Wyjaśnij na podstawie podanego fragmentu, dlaczego powieść *Ojciec Goriot* można zaliczyć do powieści realistycznej.

Honoriusz Balzak

Ojciec Goriot

Pokój ten znajduje się w pełnym blasku w chwili, gdy koło siódmej rano kot pani Vauquer kroczy przed swą panią, skacze po półkach, węszy mleko w przykrytych talerzami garnuszkach i napełnia pokój rannym pomrukiem. Niebawem ukazuje się wdowa strojna w tiulowy czepek, spod którego zwisa źle włożony fałszywy warkocz; stąpa wlokąc wykrzywione pantofle. Twarz pomarszczona, pulchna, z nosem w kształcie papuziego dzioba, małe tłuste ręce, cała osoba nabita niby szczur kościelny, nazbyt pełny i trzęsący się biust = harmonizuje z tą salą, gdzie mury ociekają nieszczęściem, gdzie z kątów zieje chciwość i gdzie pani Vauquer oddycha cuchnącym i ciepłym powietrzem, nie doświadczając mdłości. Twarz jej świeża jak przymrozek jesienny, okolone siecią zmarszczek oczy, których wyraz przechodzi od wymuszonego uśmiechu tancerki do cierpkiego chłodu lichwiarza, słowem, cała jej osoba tłumaczy ten pensjonat, jak pensjonat wyraża jej osobę. Każą nie może istnieć bez dozorczy. Wyblakła otyłość tej niedużej osóbkki jest wytworem sposobu życia, jak tyfus następstwem szpitalnych wyziewów. Wełniana, robiona na drutach halka wygląda spod spódnicy sporządzonej ze starej sukni, która przez siatkę poprzecieranej materii ukazuje strzępy waty; strój ten streszcza salon, jadalnię, ogródek, zwiastuje kuchnię i pozwala się domyślać stołowników. Widząc tę ramę oraz osobę właścicielki, mamy zupełny obraz. Pani Vauquer, licząca około lat pięćdziesięciu, podobna jest do wszystkich kobiet, które dużo przeszły. Ma szkliste oko, niewinną minę stręczycielki zbrojącej się w surowość, aby wycisnąć wyższą cenę, ale gotowej do wszystkiego, aby poprawić swój los; gotowej wydać Georges'a albo Pichegru, gdyby to było jeszcze możliwe. Mimo wszystko to w gruncie dobra kobieta, powiadają pensjonarze, którzy uważają ją za biedną, słysząc, jak stęka i kaszle jak oni. Kim był Vauquer? Nigdy wdowa nie wyraziła się jasno o pozycji nieboszczyka. W jaki sposób stracił majątek? «Nieszczęścia» - odpowiadała. Postąpił sobie z nią niegodziwie,

zostawił jej tylko oczy do łez, ten domek, aby żyć, i prawo do obojętności na każdą niedolę, ponieważ (powiadała) wycierpiała sama wszystko, co można wycierpieć.

Źródło: Honoriusz Balzak, *Ojciec Goriot*, tłum. Tadeusz Boy-Żeleński, Warszawa 1966, s. 11–13.

Materiały pomocnicze:

- Michał Bachtin, *Wokół problemów realizmu*, Warszawa 1977.
- Erich Auerbach, *Rzeczywistość przedstawiona w literaturze Zachodu*, Warszawa 1964.

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą przed lekcją zapoznać się z multimediami z sekcji „Audiobook”, aby aktywnie uczestniczyć w zajęciach i pogłębiać swoją wiedzę.